

Fatma Begüm Özel

Dr., Sosyolog, Elazığ/Türkiye
Dr., Sociologist, Elazığ/Türkiye

eposta: f.bgm.d@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5796-3535>

Alper Mumyalmaz

Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi, Yozgat/Türkiye
Assoc. Prof. Dr., Yozgat Bozok University/Faculty of Arts and Science, Yozgat/Türkiye

eposta: alpermumyalmaz@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3327-2374> RorID: <https://ror.org/04qvdf239>

Atıf/Citation: Özel, Fatma Begüm ve Mumyalmaz, Alper. 2025. Eklektik Paradigma Perspektifinden Türk Muhafazakârlığı; Yeni Muhafazakârların Sekülerleşme Tecrübeleri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 13/43, 465-479. <https://doi.org/10.33692/avrasyad.1682634>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	23.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted:	09.05.2025
Yayın Tarihi/Published:	15.06.2025

EKLEKTİK PARADİGMA PERSPEKTİFİNDEN TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI; YENİ MUHAFAZAKÂRLARIN SEKÜLERLEŞME TECRÜBELERİ

Öz

Bu çalışma Türk muhafazakârlığında daha çok yeni muhafazakâr sınıf olarak tanımlanabilecek kesimin sekülerleşme süreçlerini eklektik paradigma perspektifinden incelemektedir. Dini inanç ve pratiklerin zayıfladığını savunan sekülerleşme teorisi ile geleneksel ve dini değerlerin artışı içerisinde sıkı bağları savunan muhafazakâr düşüncenin birbiri ile eklemlenmesi, eklektik paradigmayı oluşturur. Eklektik paradigmaya göre din ve modernite arasında karşılıklı bir ilişki ve etkileşim söz konusudur. Modernitenin ve dinin birbirini etkilemesi gündelik yaşam içerisinde Türkiye’de kendisini açıkça göstermektedir. Türkiye’de de özellikle iktisadi alan, kapitalizm ile bütünleştikçe modern toplumsal hayat karşısında yeni bir muhafazakârlık anlayışı ortaya çıkmıştır. 28 Şubat süreci sonrasında yaşanan siyasi gelişmeler ve yaşanan ekonomik krizler sonrasında siyasal İslamcılık neoliberal politikaların yeni uygulayıcısı ve aktörü olarak milli görüş düşüncesinden uzaklaşıp demokrat muhafazakâr bir söylemle iktidara gelmiştir. Yirmi yılı aşkın siyasi süreç içerisinde Türk muhafazakârlığı giderek çeşitlenmiş ve renklenmiş bununla birlikte seküler yaşam şekilleri daha da artmıştır. Bu çerçevede nitel bir araştırma yöntemi olarak derinlemesine mülakat yöntemiyle Elazığ ili merkez ilçesinde on kişi ile görüşme yapılmış elde edilen veriler fenomenolojik (hermeneutik) bir yaklaşımla yorumlanmıştır. Bulgular, yeni Türk muhafazakâr sınıfın sekülerleşme tecrübelerinin

tepkisel ya da dogmatik bir tutum ile değil, dinî kimliği modern yaşamla harmanlayan daha seçici ve bireysel bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışma, Türkiye’de sekülerleşmenin doğrusal ya da evrensel bir modelden ziyade, yerel dinamikler ve sosyo-kültürel yapı ile şekillenen çok katmanlı bir süreç olduğunu göstermektedir. Toplumsal dönüşüm süreci, bireylerin dini ve seküler tercihlerinde belirleyici bir rol oynayarak inanç ve yaşam tarzlarının yeniden yorumlanmasına zemin hazırlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Muhafazakârlığı, Yeni Muhafazakârlık, Sekülerleşme, Eklektik Paradigma.

TURKISH CONSERVATISM FROM THE PERSPECTIVE OF THE ECLECTIC PARADIGM: SECULARIZATION EXPERIENCES OF THE NEW CONSERVATIVES

Abstract

This study examines the secularization processes of the group that can be defined as the new conservative class within Turkish conservatism from the perspective of the Eclectic Paradigm. The articulation of secularization theory which argues that religious beliefs and practices are in decline with conservative thought, which advocates for the preservation and strengthening of traditional and religious values, constitutes the foundation of the Eclectic Paradigm. According to this paradigm, there is a reciprocal relationship and interaction between religion and modernity. The mutual influence of modernity and religion visibly manifests itself in everyday life in Turkey. In particular, as the economic sphere in Turkey has increasingly integrated with capitalism, a new understanding of conservatism has emerged in response to modern social life. Following the political developments of the February 28 process and subsequent economic crises, political Islam moved away from the Milli Görüş (National View) ideology to come to power with a democrat-conservative discourse as the new implementer and actor of neoliberal policies. Over a political period spanning more than twenty years, Turkish conservatism has increasingly diversified and gained new shades, while secular lifestyles have also proliferated. Within this framework, in-depth interviews were conducted with ten participants in the central district of Elazığ province as part of a qualitative research method, and the data obtained were interpreted using a phenomenological (hermeneutic) approach. The findings reveal that the secularization experiences of the new Turkish conservative class are not shaped by a reactionary or dogmatic stance, but rather by a more selective and individualistic approach that blends religious identity with modern lifestyles. In this context, the study demonstrates that secularization in Turkey does not follow a linear or universal model, but instead emerges as a multilayered process shaped by local dynamics and the socio-cultural structure. The broader process of social transformation plays a decisive role in individuals’ religious and secular preferences, paving the way for the reinterpretation of belief systems and lifestyle choices.

Keywords: Turkish Conservatism, Neo-Conservatism, Secularization, Eclectic Paradigm.

Giriş

Modern toplumlarda, dini inançlar ve pratiklerde yaşanan değişim sosyolojik çalışmalarda önemli bir yer edinmiştir. Geleneklere ve dini değerlere sıkı sıkıya bağlı olan muhafazakâr bireylerin ve toplulukların sekülerleşme süreçleri özellikle dini ve inanç pratiklerinde belirgin dönüşümlere sahne olmuştur. Türkiye'nin toplumsal ve kültürel yapısındaki bu değişimler daha çok son yirmi yılda meydana gelmiş Adalet ve Kalkınma Partisi¹ (AK Parti) iktidarında, artan dini söylemler ve uygulamalarla birlikte seküler yaşam pratikleri hayat tarzı ile melezleşen bir yapı olarak görünür hale gelmiştir. Milli Görüş hareketinden ayrılarak reformist bir tutum benimseyen ve İslamcı gelenekten uzaklaşan yeni siyasi oluşum, burjuva kültürüyle barışık, bireyselleşme ve farklılaşma süreçlerini benimseyen bir yeni muhafazakârlık anlayışı geliştirmiştir. Bu süreç, kendi aydın ve uzman meslek gruplarını oluştururken, medya ve sanat dünyasında dindar kimliklerini ortaya koyan çalışmalar karşısında seküler günlük yaşam pratiklerini de geliştirmelerini sağlamıştır. Faizden zinaya, kadın-erkek ilişkilerinden kıyafet tercihlerine, mekân tasarımlarından tatil algısına kadar birçok alanda bireyselleşme sürecinin çok boyutlu sonuçları tecrübe edilmeye başlanmıştır.

Bir aydınlanma projesi olarak modern yaşam ile birlikte ortaya çıkan diğer yandan moderniteye bir tepki olarak doğan muhafazakârlık, 1980'lerden önce liberalizme olumsuz bir yaklaşım sergilerken 1980 sonrasında ve küreselleşme süreciyle birlikte neoliberal politikaların etkisi altında kalmıştır. Özellikle ekonomi alanı kapitalizm ile bütünleştikçe modern toplumsal hayat karşısında yeni bir muhafazakârlık anlayışı ortaya çıkmıştır. Türkiye'de 1990'larda düşük oy alan milli görüş partileri 2000 sonrasında "yeni anlayış" ile siyasi ve ekonomik alanda AK Parti iktidarı ile kendisini göstermiştir.

1980'lerden itibaren neoliberal politikalar çerçevesinde ekonomik, politik, sosyal ve kültürel dönüşümlerin deneyimlendiği Türkiye'de toplumun yaşam tarzında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişim sürecinde özellikle tüketim kültürü bireyselleşmenin de etkisiyle yayılmış ve toplumsal yapının dönüşümüne neden olmuş, daha çok da yeni orta sınıfı dönüştürmüştür. Bu sınıf egemen güçlerin hedeflediği tüketimin ve neoliberal ekonomik düşüncenin toplum üzerinde tahayyül ettiği düşüncelerin karşılığı olarak yerini almıştır. Radikal İslamcılığın zayıfladığı orta sınıf muhafazakâr kesiminin yükseldiği, kamusal alanda ve beden üzerinde görünür değişimlerin gözlendiği, tüketim kültürünün yükseldiği modern bir yaşam alanı şekillenmiştir. Özellikle genç kuşak arasında kendisini gösteren ve toplumsal yaşamın her alanında kendini hissettiren değişimler, yerleşik birçok değer yargısını, yaşam tarzını ve alışkanlıkları dönüştürmüştür. Küresel değişim ve etkileri İslami söylemi yumuşatmış, AK Parti iktidarı ile daha ılımlı bir demokrat muhafazakârlık anlayışı görünür hale gelmiş, taşradan kente seçkin bir burjuva kesimi geliştirmiştir. Artan siyasi güçle birlikte

¹ Kısaltma olarak Parti'nin kuruluş yönetmeliğinde geçen "AK Parti" tanımlaması kullanılmıştır.

yeni muhafazakârlık anlayışı içerisinde birey manevi duruş, farklılaşan kimlikler, yeni tüketim alanları ile değişime uğramış, saklı ve mütevazı yaşam alanından başarılı ve özenilen bir hayata geçiş yapmıştır. Kendisini daha çok modern muhafazakâr, demokrat dindar olarak tanımlayan yeni muhafazakâr kesim giderek melez bir yaşam şekli benimsemiş ve seküler modern yaşam pratiklerini, günlük yaşamları içerisinde eriterek kendi dünyalarını oluşturmuştur. Milli görüş repertuarından kendisini soyutlayarak reformist bir tavır alan ve İslamcı gelenekten ayrılan yeni muhafazakâr kesim dayanışmacı anlayıştan uzaklaşarak bireyselleşmenin ve farklılaşmanın içinde yer aldığı ve daha çok burjuva kültürüyle barışık kendi aydın ve uzman meslek gruplarını oluşturmuştur. Popüler kültür alanı içerisinde giderek bireyselleşen aynı anda medya ve sanat dünyası içerisinde yer alan dindar bireyler olarak seküler melez desenleri günlük yaşam pratikleri içerisine yerleştirmişlerdir.

Türkiye’de yeni muhafazakâr sınıfın yaşam örüntülerini eklektik paradigma açısından seküler yaşam alanları ile yakınlaşıp, birleştiği yönler üzerinden ele alan bu çalışma, Türk muhafazakârlığı içinde ortaya çıkan yeni muhafazakâr sınıfın seküler yaşam içerisindeki melez dönüşümünü gündelik hayat bağlamında saha çalışmasından elde edilen nitel veriler üzerinden analiz ederek yorumlamaya çalışmıştır.

1. Kavramsal ve Teorik Açından Muhafazakârlık

Kökeni Arapça ve Farsça’dan gelen “muhafazakârlık”, Arapça “muhafaza” ve Farsça “-kar” ekiyle “muhafaza-kar”, Lâtince “conservatore” sözcüğünden türemiş, Fransızca “conservative” karşılığı ile Türkçe’de yerini almıştır. Saklamak, muhafaza etmek, biriktirmek anlamlarına gelen muhafazakârlığın kökenlerinin Aristo’ya kadar uzandığı iddia edilir (Akkaş 2004: 33). Çok boyutlu ve tanımlanması zor bir kavram olan muhafazakârlık büyük toplumsal çalkantılar arasında doğmuş, bir düşünce akımı olarak doğup biçimlenmesi ise üç önemli tarihsel olgu üzerinden gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi Fransız Devrimi, ikincisi Sanayi Devrimi, üçüncü ise Aydınlanma Hareketi’dir (Erbil 1986: 1). Fransız Devrimi ile yerleşik düzenin yıkılması, yenilikçi akımların baş göstermesi, Sanayi Devrimi ile iş bölümü ve teknolojinin ortaya çıkması, aydınlanma ile akılcılığın (rasyonalizm) yükselişi muhafazakârlığın bir tepki olarak doğmasına neden olan toplumsal olaylar olmuş, ulus-devletin doğuşu, kapitalizmin yükselişi, hızlanan kentleşme, laikleşme ve bireyselleşme (Nisbet’ten aktaran Akçaoğlu 2019: 21) süreçleri toplumsal çalkantıların dinamikleri olarak öne çıkmıştır.

Muhafazakârlık modern düşünceye ve yönetime karşı siyasi bir ideoloji olarak yerini almış, geleneğe dayanan bir siyasi iktidarın ancak meşru olabileceğini ileri sürmüştür. Muhafazakârlığa göre insan sınırlı bir akla sahip olduğundan muhafazakâr düşünce, aydınlanmanın devrimci aklının “geleneği söküp atmasına” karşı gelmiştir. Tanıl Bora’ya göre “muhafazakârlık kapitalist modernleşme süreci karşısında, bu sürecin çözdüğü siyasal, toplumsal ve kültürel yapıların ve o yapılara yüklenen anlam ve değerlerin sürekliliği adına

gösterilen tepkiye dayanır. Bu tepki yeni olanın mutlak reddi anlamına gelmez; eski ve yerleşik olanın, geleneksel ve kutsalın sürekliliğini modern koşullarda sağlamaya çalışmaktır” (Bora 1997: 54). Bu açıdan muhafazakâr düşünce mevcut düzen ve zihniyetler zarar görmeden tedrici olarak toplumsal ve siyasal dönüşümleri içeren geçmişle geleceği meczeden bir yaklaşıma dayanır.

Fransız Devrimi’ne yönelik erken dönem eleştircisi olarak bilinen ve muhafazakârlık konusunda ilk düşünürlerden olan Edmund Burke; siyasi görüş olarak muhafazakârlık konusunda Fransız Devrimi ve İngiliz Sanayi Devrimi’ni kıyaslamış ve reform için yapılması gerekenler ve yapılmaması gerekenleri sunmuştur (Çiğdem 1997: 39). Burke’nin düşünceleri muhafazakâr düşüncenin temel metnini oluşturmuş (Benoton 2011: 15), geleneksel kurumları koruyan, onlarla uzlaşan ancak otoriteyi yıkmayan doğal bir değişim göstergesi olarak hanedanın yerine yeni bir egemenlik biçimi öngörmemiş, aksine geleneksel kurallarla iktidarın uygulanmasına ilişkin kuralları, yani kral ile halk arasındaki ilişkileri onarmaya çalışan bir yaklaşımı öne çıkarmıştır (Benoton 2011: 19). Burke için Fransız biçimi, devrimci yani yenileştirici bir kopuş fikrine dayanırken İngiliz muhafazakârlığı liberal bir muhafazakârlığa dayanır. Köklü bir geleneğe dayanmayan Amerikan muhafazakârlığı gelenekçi ve anti-modern yapısı gereği yeni muhafazakâr bir form benimsemiş, aydınlanma ve kapitalizm kavgasına dayanmayan “teknik akıl” ile barışık bir “teknö-muhafazakârlık” (Mollaer, 2009) anlayışı geliştirmiştir. Bu çerçevede yeni muhafazakârlık, reformcu yönüyle kapitalist modernleşmeyi, neo liberalizmi ve serbest piyasayı bünyesinde barındıran (Dubiel 2013: 52) yaklaşımıyla muhafazakâr partilerin artmasına ve iktidar olmalarına imkân sağlamıştır. Temelleri Kıta Avrupa’sına dayanan muhafazakârlık zaman içerisinde değişerek Anglosakson anlayış içerisinde yerini almış, özellikle küreselleşme sonrasında kendisini sürekli yenilemek zorunda kalarak kapitalist modernleşmenin zıddı değil, “sürekli refakatçisi” olmuştur (Bora 1997: 7).

18. yüzyıl sonları 19. yüzyıl başlarında sahnede yerini alan muhafazakâr fikirler ve doktrinler Ancien Régime’e (Eski Rejim’e) dönmeye ilişkin bir eğilimi ifade eden büyük ölçekteki iktisadi ve siyasi değişime karşı bir tepki olmuş (Heywood 2013: 65), muhafazakâr ideoloji bu toplumsal dalgalanma içerisinde doğmuştur. Muhafazakârlığı “Fransız Devrimi’nin istenmeyen ve beklenmeyen çocuğu” olarak değerlendiren Robert Nisbet, amaçlanmayan, istenmeyen ancak bunun yanında bütün liderler tarafından nefret edilen düşünceler olarak muhafazakâr düşünürler tarafından savunulmuş, muhafazakârlığın ethosu olan “gelenek” yüceltilmiştir (Nisbet 1966: 11). Edmund Burke’ün deyişiyle “insan ruhunun hanlarını ve dinlenme yerlerini” (Nisbet - Bottomore, 2014: 115) yani yönetici güçle halk arasında tampon işlevi gören aracı kurumları yıkan devrim karşısında muhafazakârlığın ortaya çıktığı çağda belirleyici unsur “akıl” olmuş; Galile, Newton ve Bacon’un açtıkları yoldan giden bilim adamları ve filozofların düşünceleri 17. yüzyılda (Aydınlanma dönemi) filizlerini vermiştir. Yeni bir din ve dünya anlayışı şekillenmiş, aklın rehber edinildiği bu

dönemin düşünürleri seküler insanlık, kozmopolitlik ve özgürlük programı üzerine birleşmiş (Chris 1977: 219), Aydınlanma süreci felsefi bakımdan muhafazakârlığı oluşturan değerlere karşı bir kopuşu ifade etmiştir.

Geleneksel toplumları modern toplumlardan ayıran en önemli özellik dinsel ve metafiziksel düşünceler üzerinde kurulmuş olmasıdır. 18. yüzyılda gerçekleşen ve sonuçları itibari ile Amerika ve hemen hemen tüm Avrupa’da etkili olan aydınlanma, insanları esasen “köleleştirici” olduğuna inanılan mit, önyargı ve hurafenin temsil ettiği ‘eski düzen’den kurtararak, iyi ve özgürleştirici “akıl düzenine” sokmaya çalışmıştır (Çiğdem 2013: 13-14). Aydınlanmanın formu içerisinde “kötü” yani “köleleştirici” olarak sayılan mit, aynı zamanda hurafe ve eski düzeni temsil etmektedir. Aydınlanma; “doğüstünün doğayla, dinin bilimle, tanrısal buyruğun doğa yasasıyla ve din adamlarının filozoflarla yer değiştirmesidir” (Nisbet-Bottomore 2014: 23). Bu anlayışa göre düşünce ve inançlar; din otoritelerinin sözleriyle, kutsal kitapların yazdıklarıyla, gelenek ve törelerle temellendirilmez. Bu manada aydınlanma hareketi, düşünsel ve toplumsal yeniden yapılanmaya, bilimsel keşif ve felsefi eleştiri anlayışına, kültürel canlanmaya verilen ad olmuştur. Aydınlanmanın Diyalektiği’nde Adorno ve Horkheimer, modern aklın eleştirisini yapmışlar (Horkheimer-Adorno 2014: 41), aydınlanmacı bakış açısını “akıl tutulması” olarak tanımlamışlardır. Adorno ve Horkheimer’in temel çabası; tikel olana, içinde var olduğu genel (bütün) olanda bir hareket alanı sağlamak ve genelin tikel üzerindeki hegemonyasını kırmaya çalışmak olmuştur. Çünkü onlara göre akıl, tikel genelden çıkarsama yetisidir (Horkheimer-Adorno 2014: 116). Aydınlanma düşüncesine karşı gelişen birçok eleştirinin kaynağı muhafazakâr düşünce olmuş, aydınlanmanın esin kaynağı olan aydınlanmacı akla ya da kartezyen felsefeye muhalefet üzerine şekillenmiştir (Mollaer 2009: 42). Muhafazakârlık ideolojisinin felsefi omurgasını, topluma ve siyasete ilişkin temel tezlerini, işte bu aydınlanma aklından farklı ve ona karşıt olan bir akıl anlayışına dayandırarak şekillendirmiştir (Özipek 2004: 15-17).

Türkiye’de 2002 seçimlerinden itibaren iktidara taşınan muhafazakâr siyaset farklı siyasal-toplumsal anlayışıyla toplumun dönüşümünü “devrimci” değil, “tedrici değişim”le geleneksel ve tarihi birikimi göz önünde bulundurarak, insan haklarına saygılı, serbest piyasa ekonomisini destekleyen, toplumsal alandaki farklılıkların siyasal alandaki karşılığının uzlaşma ve hoşgörü olduğu, idealizm ve realizm arasında denge kurulan bir siyasi görüş olarak iktidara gelmiş ve yeni bir süreci başlatmıştır. Bu yeni muhafazakârlık anlayışı Giddens’in da ifade ettiği ilerlemeci düşünceye karşı olmayan bunun yerine bugün ile geleceği ustaca harmanlamaya çalışan bir yaklaşımı benimsemiştir (Giddens 1996: 32). Gelenek önemsenmiş ancak modern kazanımlarda göz ardı edilmemiştir. Yeni muhafazakârlık kapitalizme, yeni ekonomik düzene, siyasal ve kültürel şartlarla uyumlu, değişimi yadırgamayan, piyasa ekonomisiyle, liberalizmle, teknoloji ve teknik akılla barışık bir

görünüme sahip olmuş, bir bakıma burjuva dünyasının içinde, tüketim kültürünü teşvik etmiştir (Öğün 2011: 11-24)

2. Muhafazakârlığın Yeni Formu; Yeni Muhafazakârlık

Muhafazakârlık için bir tutum ve düşünce stili olma hali oldukça eskiye dayansa da siyasi bir doktrin ve ideoloji olma serüveni yenidir (Özipek 2004: 66). 20. yüzyıl içerisinde diğer ideolojilerden daha etkili olan “yeni muhafazakârlık, neo muhafazakârlık, yeni sağ” (Dubiel 1998: 15) kavramı siyasi bir ideoloji olarak yüzyıla damgasını vurmuştur. 19. yüzyılın muhafazakârlık ilkelerini yeni bir forma bürünerek canlanmasının temelinde liberalizm olmuştur. Sanayileşmiş batının ideolojisi olan liberalizm bir dizi rakip değer ve inancı kucaklamaya elverişli yapısıyla meta-ideoloji olarak muhafazakâr ideoloji ile de anlaşmıştır. Avrupa’da feodalizmin çöküşü ve onun yerine gelişen bir piyasa toplumunun veya kapitalist toplumun bir sonucu olarak ortaya çıkan liberalizm, bir modern toplum projesi olarak anayasal devlet ilkesiyle kişinin siyasal, ekonomik, hak ve özgürlüklerini hukuki açıdan savunmuş ve bireyi siyasallaştırmıştır (Sartori 1993: 398-412).

Muhafazakârlığın Amerika’daki algılanış biçimi olan “yeni-muhafazakârlık”; gelenekçi ve anti-modern olan muhafazakârlık anlayışından farklı olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi herhangi bir geleneği olmayan Amerikan muhafazakâr siyasetinin muhafazakârlığı bu şekilde kendine uyarlamasından başka bir yolunun olmamasıdır (Benoton 2011: 83). Liberal bir geleneğe sahip olan Amerika, bu yüzden Fransa ve İngiltere’den ayrı bir muhafazakârlık inşası gerçekleştirmeye çalışmış ve adını yeni muhafazakârlık olarak tanımlamıştır. Amerika’nın kök salacak bir geleneğe sahip olmaması yanında anayasal demokrasiye, piyasa ekonomisine ve demokratik kapitalizme olan bağlılığı doğası gereği onun Avrupa’dan ayrı bir anlayış oluşturmaya neden olmuştur (Benoton 2011: 85).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında muhafazakârlığın anlamı ve yorumunda bir değişim yaşanmış eski muhafazakârlıktan farklı olarak liberalizmle bir yakınlaşma süreci söz konusu olmuştur. Çünkü artık değişim korkutmamaktadır. Ortaya çıkan süreçte muhafazakârlık eskisinden farklı olarak yeni muhafazakârlık, neo-muhafazakârlık ve modern muhafazakârlık tanımlamalarıyla çeşitlenmiş ve gelişmiştir (Yılmaz 2003: 94). Amerika’da profesyonel meslek örgütlerinde liderlik yapan bazı siyasi yazar ve danışmanlar yeni muhafazakârlık hakkında öne çıkan isimler olmuş 1970’lerden sonraki süreçte muhafazakârlıkla ilgili zihinsel bir çerçeve inşa etmeye çalışmışlardır. Daniel Bell, Daniel Patrick, Peter Berger, Norman Podhoretz, Robert Nisbet gibi bu isimler “Commentary” ve “Public Interest” gibi dergilerde yeni muhafazakâr düşüncelerini ortaya koymuş ve savunmuşlar, liberalizmin aşırıcılığı üzerine eleştirel bir yaklaşım geliştirmişlerdir (Dubiel 1998: 11).

“Yeni Muhafazakârlık Nedir?” isimli kitabında Helmut Dubiel yeni muhafazakârlığı, siyasi elitlerin pratik eylemlerini yönlendiren bir paradigma olarak görmüş ve bu paradigmayı kültürel temel tasavvurların, sosyal-felsefi insan imgelerinin, sosyal bilimsel teori metinlerinin

ve ampirik tariflerin yoğunlaştırılarak siyasi savlar haline getirildiği toplumsal bir öğreti olarak tanımlamıştır (Dubiel 1998: 13). Eleştirel teorinin kültür eleştirisine paralel bir bakış açısına sahip olan yeni muhafazakârlık, geç kapitalizmin ekonomik sistemi ya da siyasal alanı dışında burjuva değerler sisteminin çözülüşüne ve değer kaybına karşı olmuş (Dubiel 1998: 25), kültürel ve teknolojik modernleşmenin dramatik hızlanışı karşısında gelenekle bağlantılı tecrübe alanlarının ve geleneksel kimliklerin çözülüşünü eleştirmiştir (Dubiel 1998: 30). Yani yeni muhafazakârlık ilerlemeye karşı olmamış, yaşanmış ve yaşanacak olanları sentezlemeye çalışan bir yaklaşım içerisinde olmuştur.

20. yüzyılın son çeyreğinde yeni muhafazakârlık, klasik muhafazakârlıktan farklılaşarak kapitalizm ve milliyetçilik ekseninde yeni tartışma alanları geliştirmiştir. Sekülerleşmenin etkisiyle dine yönelik beklentiler zayıflamış, muhafazakâr düşünce bireysel özgürlük, demokrasi ve serbest piyasa gibi liberal kavramlara daha yakın bir duruş sergilemeye başlamıştır. Bu yeni yönelim, Burke'ün fikirlerinden esinlenmekle birlikte, bireycilik, üretim ve paylaşım konularında daha ihtiyatlı bir yaklaşım benimsemiştir. Zamanla liberal unsurlarla harmanlanan muhafazakâr kimlik, liberal-muhafazakâr bir nitelik kazanmıştır. Sekülerleşme süreci, dini günlük yaşamın dışına iterken, bu boşluğu ulusal kimliğe dayalı milliyetçi söylemler doldurmuştur. Bu dönüşüm sonucunda neo-muhafazakârlık, sadece geleneksel değerlerle sınırlı kalmayıp, modern toplumun ortaya çıkardığı yeni tanımlamalar ve sorun alanlarını da kapsayan çok katmanlı bir yapıya dönüşmüştür (Özipek, 2000, s. 136).

1980'li yıllarda Amerika ve İngiltere'de iktidara gelen yeni yönetim neo-muhafazakâr anlayışı, yerel otoriteleri, cemaatleri ve dinsel değerleri modern toplumun kurucu ilkeleri ile melezleştirmeye çalışmış, anayasal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisini desteklemiştir. Bu anlamda Amerika'da ortaya çıkan bu yeni muhafazakârlık anlayışı devamlılığı isteyen, otorite, mülkiyet, ahlak, demokrasi, özgürlük ve anti-komünizm gibi kavramları temel özellikleri olarak öne çıkaran bir çerçeve inşa etmeye çalışmıştır (Akkır 2015: 41-43). Yeni muhafazakâr hareketin önde gelen isimlerinden Micke Decter, yeni-muhafazakârlaşma sürecini; aşırı liberalizm ve sosyalizmden hayal kırıklığına uğramış, vatanseverlik duyguları güçlü insanların entelektüel hareketi olarak tanımlamış, "birçoğumuz ülkeyi bir çeşit entelektüel ve manevi sağlığına kavuşturmak isteyen eski liberaller ve sosyalistleriz" (Vural 2003: 95) diyerek sürecin faillerini açıklamaya çalışmıştır.

3. Sekülerleşme Paradigması

Modernite öncesi toplumlarda dinin işlevsel olarak üstlendiği kurumsal görevlerin yerini seküler eğilimler ve çeşitli kurumlar almış, dinin egemenliği kırılmış ve bu konuda çeşitli paradigmlar gelişmiştir. Bu paradigmalardan ilki olan klasik sekülerleşme (eski paradigma) paradigması Peter Berger, Bryan Wilson, Steve Bruce tarafından geliştirilmiş, dinin modern hayat içerisinde ihtiyaç olmayacağı ve dinin ortadan kalkacağı yönündeki

hipotezi ortaya koymuşlardır. Bu görüşe karşı olarak gelişen desekülerleşme (yeni paradigma) ise ikinci paradigma olarak ortaya çıkmış, Rodney Stark, Daniel Bell, William Bainbridge, Thomas Luckmann, Lourane Iannaccone, Pippa Norris, Ronald Inglehart Robert Finke ve Grace Davie bu paradigmayı geliştirmişlerdir. Bu paradigmaya göre sekülerleşme sürecinin tersinin yaşandığı, dinin gündelik yaşam içerisindeki öneminin devam ettiği ve vazgeçilmez olduğu ileri sürülmüştür. Üçüncü paradigma ise her iki uç bakış açısını birleştirmiş ve bunların eksik kalan yerleri ayıklayarak “eklektik paradigma” adıyla ortaya çıkmıştır. Savunucuları Mark Chaves, David Yamane ve Jose Casanova bu paradigma çatısı altında eski ve yeni paradigmanın bir sentezini yapmış, Batı dışındaki toplumlardaki yansımalar üzerine durmuştur (Darende, 2019: 61).

Charles Taylor “*Seküler Çağ*” isimli kitabında modernite öncesinde neredeyse tüm toplumların siyasi örgütlenmesinin Tanrı’ya ya da mutlak bir varlık kavramına duyulan inanca veya bağlılığa dayanıp, garanti altına alındığını söylerken, modern Batı devletinde Tanrı ile olan bu bağın koptuğunu ifade etmiştir (Taylor 2007: 3). Esasen bu kopuş kilise ile başlamış ve din bireysel bir mesele haline gelmiştir. Çünkü seküler toplumlar Tanrı ile karşılaşmadan siyaset yapabilir, hayatın günlük yaşam pratiklerini gerçekleştirebilirler (Taylor 2007: 4). Dine ihtiyaç duymadan şekillenen bu modern toplumsal yapıda dinin yerine bilim ve akıl geçerli hale gelmiş, bilimsel gelişmeler günlük hayat içerisinde işlevselleşmiştir. Ekonomik model olarak kapitalizmin daha işlevselleştiği ve kent kültürünün arttığı bu süreç toplumların sekülerleşmesini tetikleşmiş, değişim sürecini hızlandırmıştır (Ertit 2015: 45).

Kilisenin siyasi arenadan ayrılması ile başlayan sekülerleşme, temelde dini inançların ve pratiklerin alt ve üst yapıda etkisini yitirmesi, ışığının sönmesi ve rasyonel alanda önemini kaybetmesiyle artmıştır. Kavramsal olarak sekülerleşme, belli bir zaman dilimi içerisinde dinin, dinimsi yapıların ve batıl inançların toplumsal düzeydeki prestijlerinin ve topluma etki etme güçlerinin göreceli olarak azalması anlamına gelmesidir (Ertit 2015: 13). Din ve dinimsi yapıları doğaüstü alan olarak değerlendiren Ertit, gelenekten gelen halk inançlarını, astroloji gibi içerisinde fal, büyü, burç yorumlarını barındıran tüm doğaüstü anlatıları ve öğretileri kast ederek bilimsel açıklaması ve doğrulaması olmayan inançların sekülerleşmeden nasibini aldığını ifade eder.

4. Eklektik Sekülerleşme Paradigması

Eklektik sekülerleşme paradigması, klasik sekülerleşme ve desekülerleşme paradigmalarının bazı unsurlarını bir araya getirerek daha karmaşık ve çok boyutlu bir anlayış geliştiren yaklaşımdır. Bu paradigma, dinin modern toplumlarda tamamen yok olmadığını ancak farklı şekillerde ve çeşitli düzeylerde varlığını sürdürdüğünü savunur. Eklektik paradigma sekülerleşmenin tek tip olmadığını çok boyutlu olduğunu ifade eder. Toplumun farklı kesimlerinde farklı karşılıkları vardır. Toplum içerisinde yeniden tanımlanmaya açık olan din, eklektik paradigmaya göre kamusal alanda farklı bireysel alanlarda farklı pratiklerle

işleyebilir. Eklektik paradigmanın öncüleri; David Yamane, Jose Casanova, Conrad Ostwalt'tır. Sekülerleşme karşısında din ortadan kalkmamış hem modernite hem de dinin etkileri ve etkileşimleri gündelik hayatta devam etmektedir.

Sekülerleşme içerisinde yeni biçimler olarak ilerleyen din, sekülerleşmenin getirdikleri üzerinden bireysellik ve eklektik temalar içerisinde yerini alır. Conrad Ostwald, kutsal ve seküler arasındaki iletişimlere kültür üzerinden farklı boyutlarla incelemiş, bu iki alan arasında kesin çizgilerin olmadığını ve aslında kutsal ile sekülerin postmodern dönemde geçirgen sınırlarla iç içe geçtiğini ifade etmiştir (Ostwald, 2003). Modern toplumlarda bireysel düzeyde daha çok kişisel bir anlam arayışı ve kimlik ifadesi olarak kullanılan dine ait tema ve semboller; filmler, televizyon programları ve diğer medya türleri tarafından seküler bir çerçevede yeniden yorumlanır, dinin anlamı seküler kültürel formdan çıkarılır. Bu durum dinin yok olması ya da çağdaş toplumda önemsiz hale gelmesi anlamında bir sekülerleşme değil, aksine dini tahayyülün, dindarlık ve dindarlık arasındaki ilişkiyi sürdürmesi anlamında bir sekülerleşmedir. Diğer bir deyişle kutsal ve seküler özellikleri yan yana getiren bir diyalektiktir (Ostwald, 2003:134).

Sekülerleşmeyi basit bir şekilde dinin toplumdan geri çekilmesi olarak anlaşılmamasını ifade eden David Yamane, tek bir kurumun himayesinden çıkan dinin manevi çerçevesini koruduğunu ifade ederek onunla ilişki kurup kurmayacağını ve nasıl ilişki kuracağını özgürce seçen bireylerin tercihlerine göre kullanılabilir hale geldiğini ifade eder (Giordan 2016: 210). Aynı zamanda, diğer inananlar kutsalla ilişkilerini daha doğrudan, eklektik bir şekilde çeşitli kutsallar arasından seçerek kurarlar.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren din sosyolojisinin merkezi tartışma konularından birisi haline gelen sekülerleşme konusunda Peter L. Berger, sekülerleşme tezinin temel varsayımı olan "modernleşme zorunlu olarak dinin gerilemesine yol açar" önermesinin artık geçerliliğini yitirdiğini savunarak, dinin çağdaş toplumlarda yok olmaktan ziyade farklı biçimlerde yeniden yapılandığını ileri sürmüştür (Ostwald, 2003: 2). Berger'in ortaya koyduğu "karşı-sekülerleşme" kavramı, bazı dini yapıların sekülerleşmeye direniş göstererek güç kazandığını vurgularken; diğer taraftan Mark Chaves ise sekülerleşmeyi dinin tamamen gerilemesi olarak değil, daha çok "dini otoritenin toplumsal alandaki kapsamının daralması" şeklinde bir değerlendirmeyi önermiştir (Ostwald, 2003: 3). Bu bağlamda, çağdaş sekülerleşme tartışmaları, dini dönüşüm süreçlerine daha esnek ve çok katmanlı bir perspektifle yaklaşmayı önemseyen bir görüş benimsemiştir.

Dinin toplumsal hayatta azalan etkisi her zaman doğrusal ve tek yönlü olmamakla birlikte bireyin dünyasında yeni biçim ve anlamlar kazanarak yeniden yapılanmıştır. Öte yandan sekülerleşme süreci tek yönlü ve evrensel bir süreç üzerinden işlememiş eklektik paradigma ile uyumlu bir gelişme seyretmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'deki sekülerleşme

süreci özellikle AK Parti iktidarı döneminde dini eğitim kurumları ve dini etkinliklerin artmasına rağmen bireysel sekülerleşme eğiliminin arttığı bir dönem olarak işlemiş, sekülerleşmenin çok boyutlu yönleri bu dönemde pratiğe dönüşmüştür.

Modern hayatın bireyselleşme sürecini genişletmesi ve yaygınlaştırmasıyla birlikte hem dini hem de seküler değerler bir arada yaşanmaya ve uyumlaştırılmaya başlanmış, meczedilmeye çalışılmıştır. Hem dini inanç ve ritüeller devam ettirilmiş hem de seküler değerler genişlemiştir. Örneğin modern hayat içerisinde namaz kılmak, oruç tutmak ve dini bayramlar gibi ritüel ve ibadetler devam ettirilirken, gündelik hayatın seküler formları olarak tatil, kutlama, giyim kuşam, kadın erkek ilişkileri gibi talepler kamusal alanda genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Eskiden kamusal alanda büyük tartışma ve kriz konusu olan başörtüsü problemi ortadan kalkmış hem eğitim hem de iş hayatının tüm dallarında serbestleşerek gündemden düşmüştür. Birey başörtüsüne atfettiği anlamı kendi dünyasında dönüştürmüş, ona yeni anlam ve formlar yükleyerek modern hayata uyarlamış ve normalleştirmiştir. Bu sayede geleneksel dini değerlerin yanı sıra modern seküler değerler bireyin anlam dünyasında pratize edilerek yeniden üretilmiştir. Ancak bu üretim sancılı olmuştur. Kirman, bu süreci din ve maneviyat alanında bir değişim olarak ifade etmiş, bireylerin dindarlıklarının geleneksel din anlayışlarından farklılaşarak kişiye özel bir forma büründüğü durum olarak yorumlamıştır. Buna göre ya... ya... mantığı yerine hem ... hem ... mantığı öne çıkmış (Kirman-Sarı, 2019: 202), geleneksel değer ve inançlar seküler değerlerle harmonize edilmiştir. Türkiye'deki sekülerleşme süreçlerinin ve dini değerlerin bir arada nasıl var olduğunu anlamak için önemli bir araç olarak görülebilecek olan eklektik paradigma, bu anlamda Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısının var olan karmaşıklığı ve çeşitliliğini kapsayıcı bir şekilde yorumlamayı kolaylaştıracak ve anlamlandıracak bir yaklaşım olarak tercih edilmiş ve kullanılmıştır.

5. Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye'deki yeni muhafazakâr sınıfın yaşam örüntülerinin seküler yaşam alanları ile yakınlaştığı, birleştiği alanları eklektik paradigma açısından gündelik hayat bağlamında anlamaktır. Çünkü Türkiye'de gündelik hayat içerisinde dini inanç ve seküler değerler birbirini etkileyerek var olmuş, dinin etkisi görece eskiye nazaran azalmış ancak diğer yandan seküler yaşam koşulları yeni muhafazakâr kesim tarafından içselleştirilmiştir. Bu sebeple yeni muhafazakâr sınıfın sekülerleşme süreçleri eklektik paradigma çerçevesinde nitel bir araştırma yöntemi olan derinlemesine mülakat yöntemiyle bir saha çalışmasına dayandırılarak analiz edilmeye çalışılmış, bu kapsamda yarı yapılandırılmış sorularla veriler toplanmıştır.

Araştırma varsayımları şu şekildedir;

- Türkiye'deki yeni muhafazakâr sınıf, geleneksel yaşam ile seküler yaşam arasında denge kurarak melez bir yaşam şekli oluşturmuştur.

- Yeni muhafazakârlar, AK Parti iktidarı döneminde zenginleşerek tüketim kültürünün bir parçası haline gelmiştir.
- Yeni muhafazakâr sınıfta bireysel dindarlık ve bireysel yaşam artmıştır.
- Yeni muhafazakâr sınıfın dini pratiklerinde değişim gözlemlenmektedir.
- Hem toplumsal konumlarıyla hem de inançlarıyla uyumlu yeni bir hayat tarzı inşa eden muhafazakârlar, seküler yaşama ayak uydurmuştur.

Araştırma Elazığ il merkezinde muhafazakâr aile geçmişi olan bireylerle gerçekleştirilmiş, bu kapsamda 10 kişi ile mülakat yapılmıştır. Muhafazakâr orta sınıfın dönüşümü üzerine İstanbul (Fatih, Başakşehir, Sultanbeyli, Üsküdar) ve Ankara (Çukurambar) gibi büyükşehirlerde benzer çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, taşra statüsünde yer alan bir bölge olarak Elazığ'da böyle bir çalışmanın yapılması sekülerleşme tecrübesi ve pratiklerinin merkez çevre karşılaştırması ve kıyaslaması yapılabilmesi açısından önem arz etmekte, Ankara ve İstanbul gibi şehirler karşısında taşranın benzeşen ve farklılaşan yönlerini anlayabilmek için imkan sağlamaktadır.

Türkiye'de yeni muhafazakârlık ve sekülerleşme pratikleri üzerine yapılan çalışmalar, daha çok modernleşme, laiklik, din ve devlet ilişkileri, toplumsal cinsiyet gibi geniş bir yelpazede ele alırken bu çalışma; dini ve seküler değerler arasındaki etkileşimleri eklektik paradigma açısından anlamaya ve yeni muhafazakâr kesim üzerinde yansımalarını analiz etmeye çalışmaktadır.

Eklektik sekülerleşme paradigması klasik sekülerleşme ve desekülerleşme teorilerinin bazı unsurlarını bir araya getirerek daha karmaşık ve çok boyutlu bir anlayış geliştiren yaklaşım olarak dinin modern toplumlardaki karşılığını anlamaya çalışmakta, çok boyutlu bir analiz yapılmasına imkân sağlamaktadır. Çünkü toplum içerisinde yeniden tanımlanmaya açık bir alan olan din, eklektik paradigmaya göre kamusal alanda farklı bireysel pratiklerle üretilmekte ve ortaya çıkmaktadır (Darende 2019:62). Sekülerleşme sürecinin tek yönlü ve evrensel bir süreç olmadığını, farklı toplumsal ve kültürel bağlamlarda farklı biçimlerde ortaya çıkabileceğini savunan eklektik paradigma, Türkiye'deki sekülerleşme sürecini, özellikle de AK Parti iktidarı döneminde yaşanan dini canlanmanın yanında bireysel sekülerleşme eğilimlerinde yaşanan artışın çok boyutlu doğasını anlamaya yardımcı olacaktır.

Bir veya birden fazla kişiden ayrıntılı, zengin, kişi merkezli bilgilerin toplanmasına yardımcı bir veri toplama tekniği (Kaufman, 1994) olan derinlemesine mülakat yöntemi yeni muhafazakâr kesimin özelliklerini, değerlerini, hayata bakış açılarını net ve detaylı bir şekilde anlamayı sağlayan nitel araştırmalar olarak insanların yaşam dünyalarına ait duygularını, motivasyonlarını, öykülerini, semboller ve anlam dünyalarını, deneyimlerini ortaya çıkarır, bireylerin ve grupların doğal yaşamlarını anlamayı sağlar (Berg, Lune 2019: 28). Bireyin sırlarını çözmek, toplumsal dinamiklerini keşfetmek ve görünenin arkasındaki görünmeyen bilgiye ulaşmak üzere gelişen bir bilgi üretme yolu olarak nitel araştırmalar deneyimlerin

anlam ve özüne ulaşmayı hedefler (Creswell 2013: 136). Dünyayı açıklayıp, kontrol etmeyen, ancak kişinin "yaşanmış deneyimini" anlamak için insanlar tarafından deneyimlendiği şekliyle dünyaya dair inandırıcı içgörüler elde etme fırsatı sunan (Husserl, 1975) Husserl'in tanımlayıcı fenomenolojisini geliştiren Heidegger'in hermeneutik veya yorumlayıcı fenomenolojisi bu araştırmada esas alınmıştır.

Araştırma kapsamında amaca yönelik detaylı ve nitelikli bilgilere ulaşabilmek için amaçsal örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Buna göre araştırmacı, problemi ve araştırma sorusunu en iyi şekilde anlamaya yardımcı olabilecek bireyleri ve yerleri amaçlı olarak seçer. Çünkü bu kişiler çalışma problemine uygun bilgiler sunabilirler (Creswell 2013: 156). Amaçlı örnekleme, araştırmacıların belirli özelliklere sahip katılımcıları seçerek derinlemesine ve zengin veri elde etmeyi hedefledikleri bir örnekleme yöntemidir. Bu yöntem, araştırmacının amacına ve sorularına en iyi yanıt verebilecek bireyleri veya grupları seçmeyi sağlar. Amaçlı örnekleme, özellikle nitel araştırmalarda sıkça kullanılır çünkü bu yöntemin temel amacı, belirli bir fenomeni daha derinlemesine anlamaktır. Örneklemlere ise kartopu veya zincirleme yöntemle yani kişiden kişiye iletişim ve ilişkiyle ulaşılır, veriler toplanır (Creswell 2013: 158). Özellikle hassas konuları veya ulaşılması zor evrenleri çalışmak isteyen araştırmacılar arasında oldukça popüler olan kartopu örneklem yönteminde (Berg-Lune 2019: 67) ilk önce ilgili özelliklere sahip birkaç kişi belirlenir, onlarla görüşme yapılır, daha sonra bu deneklerden benzer özelliklere sahip olan diğer kişilere ulaşılmasına aracılık etmesi ve yönlendirmesi istenir. Bu şekilde süreç devam eder.

Bu çalışmada 'yeni muhafazakârların sekülerleşme pratikleri nelerdir?' sorusu araştırmanın örneklem kriterlerini belirlemiş, buna göre araştırma soruları netleştirilerek görüşme formları hazırlanmıştır. Buna göre görüşmelerden elde edilen bilgiler tematik ve betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada araştırmaya katılan görüşmecilerin isimleri gizli tutulmuş olup her bir katılımcı K1, K2, K3... şeklinde kodlamalarla tanımlanmıştır. Araştırma için Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan 25.07.2024 tarih ve 2024/15 sayılı izin alınmış, buna göre saha çalışması gerçekleştirilmiştir.

6. Yeni Muhafazakârların Sekülerleşme Tecrübeleri

6.1. Bireyselleşen Dindarlık ve Seçici İnanç Pratikleri

Her din, kültür ve gelenek farklı sekülerleşme süreçleri deneyimler ve dini veya dinimsi yapıların rolleri kısıtlanır. Sekülerleşen toplumlarda inanç otoriteden yoksundur ve kamusal alanda doğaüstüne atıf azalır. Türkiye’de sekülerleşme pratikleri tam anlamıyla dinden soyutlanmamış yeni muhafazakârların sekülerleşme sürecinde geliştirdikleri dini ve kültürel kimlikler tartışılmıştır. Modern dünyada bireylerin dini kimliklerini nasıl korudukları veya dönüştürdükleri sekülerleşme süreçlerinin bu kimlik tanımlamaları üzerindeki etkisi önemli olmuştur. Bu kapsamda görüşme yapılan katılımcıların modern yaşam tarzları ile dini

inanç ve pratiklerin iç içe geçtiği yeni kimlikleri ve kendilerini tanımlama ifadeleri dikkat çekicidir.

“Benim ailem Nakşibendi tarikatından. Çocukluğum sohbetler ve tarikat öğretileri ile geçti. Baskıcı ve sevgisiz bir ailede büyüdüm. Bugün dul ve başörtüsünü çıkarmış bir kadını. Kendimi şu an seküler olarak tanımlayabilirim. İncam ise tamamen bireysel, Allah ile aramda olan duygusal dürüstlüğe dayanıyor.” K1

“Kendimi ve ailemi modern muhafazakâr olarak tanımlıyorum. 20 yıl önce annem ve teyzem böyle değildi. İslamcı muhafazakâr ve katıydılar. Benim dini kimliğim ön planda hiç değil. Dini pratikler günlük yaşamımda yok. Sadece oruç tutuyorum. Dedem ve anneannem ile aynı sitede oturuyoruz. Onlar hacı. Annem, teyzem dedemin baskısı ile kapalıydı. Teyzem evlendikten sonra açıldı, annem boşandıktan sonra. Ben ise hem seküler hem gelenek arasındayım, ama sekülelere daha yakınam.” K2

“Ben kendimi muhafazakâr müslüman olarak tanımlıyorum. Entellektüel müslüman olmayı önemsiyorum. Düşünen ve sorgulayan biri. Dini hayat artık bireyselleşti. İnsanlar bireyselleşti, bu her anlamda ama.” K7

Modern hayat içerisinde din ve dini kimlikler bireylerin özerkleşmesini sağlayarak devam etmekte, dini kimliğe sahip olanlar değişime uyarak modern süreçlere ve fikirlerle adapte olurlar (Köse 2013: 7). Dini ve kültürel kimliğin dönüştüğü bu dönemde bireyin kendini tanımlama ifadeleri daha çok günlük yaşamın akışı ve etkisi altında kalarak şekillenmektedir. Katılımcılardan K9 dinsel kimliğini ifade ederken her şeyin değiştiğini belirtmiş, hayatın getirdiği şartların ve imkânların etkisini ortaya koymuştur.

“Ailem buranın tanınmış kişilerinden. Muhafazakâr bir aileyiz. Müslümanlığın şartları ne ise yerine getiririm. Evden işe işten eve bir yaşamım var. Ukrayna, Hollanda’ya tatile gittim. Bu beni ilgilendirir, hala ailemle yaşıyorum. Abimin ise bizden farklı bir yaşamı var. Sadece geleneği yaşamak olmaz bu devirde.”

Bu bakış açısı; geçmişten gelen geleneksel inançlarla, günümüzün modern değerlerini karşılıklı etkileşim içerisinde üretmekle şekillendirir. Yani, modern toplumun değişen değerleri (bireysellik, bilimsel düşünce, sekülerleşme vb.) ile geleneksel dini ve ruhsal öğretiler bir araya gelerek yeni eklektik inanç biçimlerini ve pratiklerini doğurur. Bireyler, geleneksel dini otoritelerden bağımsızlaşarak inançlarını kişisel anlam dünyalarında yeniden üretmekle seçici bir dindarlık anlayışı içerisinde inşa ederler.

6.2. Aile ve Sosyal Çevre ile Dini Uyum ve Çatışma

Bireyler, aile içinde farklılaşan dini pratikler ve bireyselleşen inançlarla kendi inanç dünyalarını şekillendirirken, sosyal çevrede sekülerleşme ve dindarlık arasındaki gerilimlerle karşılaşabilmektedir. Bu süreç aile ve toplumsal geleneklerden bağımsız bir bireysel inanç ve yaşam tarzı oluşturma yönünde bir dönüşümü beraberinde getirmektedir. Yeni muhafazakâr

bireylerin, modern yaşam pratikleri ile geleneksel dini değerleri nasıl dengelemeye çalıştıkları konusunda katılımcılar yaklaşımlarını şu şekilde açıklamaktadır.

“Ben ilahiyat mezunuyum. Uzun yıllardır da başörtülüym. Çocuğum 3,5 yaşında ve ben onu modern, seküler bir okula kayıt yaptırdım. Elazığ şartlarında benim için en iyi okul orasıydı, çocuğumu cemaat okullarına kaptıramam.” K7

Muhafazakâr birey, muhafazakâr kimliğini koruyup, dini ritüellerini yerine getirmeye devam ederken aynı zamanda seküler yaşam tarzını benimseyerek yaşayabilir. Muhafazakâr bireyin, seküler eğitim kurum tercihi, seküler ortamlarda bulunması (alkollü restoran, gece kulüpleri, tiyatro, opera vb.), dini bayramlarda aile ziyareti yerine tatil planlaması yapması giderek belirgin bir şekilde artmakta, aile ve yakın çevrenin düşünce ve sözleri görmezlikten gelinmektedir.

“Arkadaşım Konyalı, cinsel içerikli talk show “Konuşanlar”a gitti. Muhafazakâr başörtülü ve çiftçi bir aile bunlar. Ancak seküler programa katılabilmekte. Ben ve ailem muhafazakârs. Ancak düğünümü gönlüme göre yaptım. Şampanya patlatmamı eleştirenler oldu, alkolsüzdü.” K3

Katılımcı K3 yakın arkadaşını katıldıkları talk show programıyla eleştirirken, kendisi ise düğününde alkolsüz şampanya patlatarak gerçekleştirebilmekte bu durumu ona göre normalleştirmektedir. Sekülerleşme süreçlerini anlamada daha esnek ve kapsayıcı bir çerçeve sunan eklektik paradigma farklı teorik perspektifleri birleştirerek, bireylerin ve toplumların dini ve seküler unsurları nasıl entegre ettiklerini ve bu dinamiklerin günlük yaşamlarını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

“Geleneksel dini inançlarım ile modern yaşam tarzım arasında uyumsuzluk hissettiğim oluyor. Aile yaşamım ile benim yaşamım farklı. Hacca gittim ailemle, ama başörtüsü takmam, onların ısrarı ile gittim aslında.” K3

“Dini inançlarımı yaşam tarzımdan tamamen çıkarmak yerine onları çağdaş dünya görüşümle birleştirmek istedim ben ve bu uğurda çok bedel ödedim. Ailemle küs kaldım, yalnız ve parasız kaldım çoğu zaman.” K1

“Yetiştığım aile çevre ile okuduğum okul ve iş çevrem çok farklı. Baskı ve özgürlük gibi iki ayrı duygu var içimde.” K10

Katılımcıların söylemleri, geleneksel dini inançları ile modern yaşam tarzları arasındaki dengeyi ifade etmektedir. Bu dengenin zaman zaman zorlaştığını katılımcı K7 şu sözlerle açıklamaktadır.

“Arapça yerine İngilizce öğrenmeyi düşünüyorum. Arapça okunuşa karşı antipatim oluştu. Lisede imam hatipte Kur'an okuma baskısından intihar etmeyi bile düşündüm. Tenis kursuna gittim. Müzik korosuna katıldım, şu anda da gitar öğrenmek istiyorum. İlahiyat okudum, felsefede yüksek lisans yapıyorum. Baya bocaladım. Bir ara tesettürü, namazı sorguladım. Bıraktığım zamanlarda oldu.” K7

“Bir arkadaşım gece kulübüne gitmeyi teklif etmişti. Başımın kapalı olduğu dönem. Kendimi orada eğlenirken düşünmek komik geldi. Ama merak ettim. Gece kulübünü de pavyonları da hala merak ediyorum.” K4

“Modern yaşam ile dini inancımı çok da dengelemeye çalışmıyorum yani herkes nasılsa yapıyorsa öyle yapıyorum diyebilirim. Eskisi gibi değil her şey daha esnek açıkçası, baskı yok, esneklik daha fazla. El ne der düşüncesi eskisi gibi değil. Kimler kimler neler yaşıyor, onların yanında bizim inancımız masum kalıyor diyebilirim.” K5

“Ne kadar dindar sekülerler varsa, seküler olup daha dindar yaşayan insanlar var. Seküler olup yaşamında anlam, mana, gelenekler, ritüeller ile yaşayan insanlar hep vardır. Ailemde herkes kapalı ama ben asla kapalı biriyle evlenmek istemedim. Eşimin açık ve modern olmasını istedim. Belki de bu yüzden evlenemedim. Ben eğitimliyim, birçok il gezdim. Aileme değil bana ayak uyduracak birini arıyorum.” K9

Gündelik yaşamlarında dini ön planda tutmayan kesimlerde açıkça gözlemlenen sekülerleşme, dini hassasiyeti daha yüksek gruplarda örtük biçimde gerçekleşmektedir. Kentleşme, eğitim ve gelir seviyesindeki artış toplumsal dönüşümü hızlandırarak seküler eğilimleri güçlendirmekte ve bu durum özellikle genç ve kentli bireylerde daha belirgin hale gelmektedir (Amman 2010: 60-61).

6.3. Eklektik Dindarlık ve Seçmeci İnanç Eğilimleri

Bireyselleşme artıkça seküler pratiklerde artmakta, inanç alanı da bireyin anladığı ve algıladığı boyutta şekillenmektedir. Dinin giderek bireysel yorumlanmasına neden olan bu süreç kişisel bakış açılarına göre yorumlamayı da beraberinde getirmektedir.

“Muhafazakâr bir ailede büyüdüm. Kendimi muhafazakâr olarak görmüyorum. Eşimin ailesi de buranın yerli zengini. Ben düğünümü istediğim gibi yaptım. Bekârlığa veda partisi, dansçılar hepsi istediğim gibi oldu. Hatta alkolsüz şampanya patlatmama ve after party yapmama söylenenler oldu. Devir değişti artık.” K3

Aydınalp (2018); özerk dünyevileşmeyi, bireylerin şehir içinde yaşadıklarında ekonomik ve mekânsal dönüşümlerle birlikte geleneksel dini normlardan bağımsızlaşarak içsel özgürlük arayışına yönelmesi olarak ifade eder. Bu süreçte kişi, dini tercihlerini baskılardan tercihli olarak kendi vicdanına göre şekillendirir ve bireysel kısıtlamaları koruma çabası içinde olur. Sonuç olarak, kişinin hangi dini yapının nasıl bir yardım göstereceğini kendi özel koşullarına göre belirler.

Tüketim kültürü ve kültür endüstrisi, muhafazakâr bireylerin tüketim alışkanlıklarını değiştirebilir. Örneğin, geleneksel dini değerlerle uyumlu olmayan ürünlerin pazarlanması muhafazakârları farklı bir tüketim davranışı sergilemeye yönlendirebilir. Kültür endüstrisi, dini temalı ürünlerin pazarlanması yoluyla muhafazakâr bireyleri hedefleyebilir. Örneğin,

dini kitaplar, filmler veya müzik ürünleri, muhafazakâr bireylerin dini inançlarını güçlendirmeye veya pekiştirmeye yönelik olarak pazarlanabilir. Kültür endüstrisinin yaygınlaşmasıyla birlikte, televizyon programları, filmler, müzik ve diğer medya içerikleri muhafazakâr değerlere aykırı olabilir. Bu durum, muhafazakâr bireylerin geleneksel değerlerini koruma ve savunma ihtiyacını artırabilir. Kültür endüstrisinin etkisiyle toplumda yaşanan değer değişimleri, muhafazakâr bireylerin kendi değerlerini ve yaşam tarzlarını yeniden değerlendirmelerine bununla birlikte tüketim alışkanlıklarında ve tercihlerinde değişikliklere yol açabilir.

“Seküler deyince benim aklıma dünyaya geldik bir kere, yiyip içip gezelim geliyor. Bence bu ülkede sekülerde doğru yaşamıyor, dindarlarda doğru yaşamıyor.” K5

“Ben okuyarak, ama çeşitli okumaların ve gözlem yeteneğine bağlı olarak aydınlanma yaşadım. Kendi çıkışıma kendim buldum. İnsan esnemeli. Şarkı söyleme diye bir ayet yok, bir erkek tahrik olacak diye şarkı söylenmemesini kabul etmiyorum. Açık da giyilebilir. Erkeğin sorunu bu.” K2

“Ben bir yıl önce başımı açtım. Kıyafetlerim değişti. Muhafazakâr doğdum, ama muhafazakâr ölmek istemiyorum. Hizmet sektöründe çalışıyorum, kuaförüm. Şimdi iş yerine ortak olacak kadar iyi hale geldim. Eski kıyafetlerim ile şimdiki çok farklı tabi. Göbeği açık kıyafeti rahatça giyinebiliyorum salonda.” K4

Kültür endüstrisinin yaygınlaşması, muhafazakâr bireylerin toplum içinde kabul görmeme veya dışlanma korkusunu artırabilir. Bu durum, muhafazakâr bireylerin tüketim tercihlerini etkileyebilir ve belirli ürün veya markalardan kaçınmalarına neden olabilir. Toplumsal korku ve dışlanma post modern süreçte bireyselliğin arttığı bu zaman diliminde insanların istemediği bir durum halini almıştır.

“Annem Elazığ, babam Diyarbakırlı. Geleneksel yapı içerisinde büyüdük. Büyürken aileden sağlıklı bir sevgi ve bilgi aktarımı hiç olmadı. Kendi yolculuğum ve okuduğum kitaplar ile inanç şemam oluştu. Bireysel din anlayışı beni daha mutlu ediyor. Hatta kendimi deist olarak görüyorum.” K10

“Tüketim toplumunda herkes sınıfta kaldı. Kapalı da olsan açık da olsan, gizli bir gerçek var. İnsanlar senin telefonuna, çantana bakıyor. Eşyalar, insan değerini belirliyor. Ben Müslümanın en güzelini kullanması gerektiğini düşünüyorum. Ama gösterişe gerek yok. Benim zaafım ise çok almak. Bu konuda destek dahi aldım.” K7

“Babam aşırı radikal İslamcıydı. Bizi okutmayı bile düşünmüyordu. Dedem ise Cumhuriyetçi bir kimlikti. Babam sakallı ve şalvarlı bir insan. Babamla çatışmalarım çok. Namazı da kendim için kılıyorum bunun dinle alakası yok. Kendi anlam yolculuğumda bana iyi geldiği için kılıyorum, Allah'ın emri için değil.” K6

"Ailemizden farklı bir yaşam içerisindeyiz. Cemaat yapısına dâhil olan aileme karşı durdum hep. Bu sene evlendim, eşim oldukça modern ve çalışan bir kadın. Hem dini hemde seküler yanlarım var. Açıkçası hesap verilir bir hali olmayınca insanın seçimleri de özgürleşiyor." K8

Peter Berger'e göre, sekülerleşme yalnızca toplum ve kültür düzeyinde değil, bireylerin bilinç dünyasında da gerçekleşmektedir. Bu, modern Batı toplumlarının, dini açıklamalardan bağımsız olarak dünyayı ve yaşamlarını yorumlayan bireyler yetiştirdiği anlamına gelir. Bu bağlamda bireysel sekülerleşme, bireyin karar alma süreçlerinde dini referanslardan uzaklaşması veya dini inançları belirleyici bir unsur olarak görmemesi şeklinde tanımlanabilir (Berger 2011: 197). Eklektik paradigma, bu noktada sekülerleşmenin dinamik ve çok katmanlı bir süreç olduğunu vurgular ve muhafazakâr bireylerin yaşam tarzlarının modern dünya ile uyumlu hale gelmesinin, onların dinî ve seküler değerler arasında denge kurmalarını sağlayabileceğini öne sürer. Bu süreç, toplumsal değişimlerin ve bireysel deneyimlerin nasıl birleştiğini ve sekülerleşme sürecine nasıl etki ettiğini anlamada önemli bir bakış açısı sunar.

6.4. Özerk Maneviyat ve Alternatif Ruhsallık Arayışları

Bireyler, kurumsal dinlerden bağımsız bir maneviyat anlayışına yönelerek geleneksel ibadet pratiklerinden uzaklaşmakta ve bu süreçte dini aidiyet bireysel inanç sisteminde kendisini göstermektedir.

"Benim için din, kurallardan çok içsel bir deneyim. Gelecekte insanlar kendi manevi yollarını keşfetmeye daha çok yönelecekler. Toplumsal baskılar azalmalı, insanlar dini kurallardan bağımsız, evrensel inanç sistemi geliştirebilir." K1

"Muhafazakâr tatil anlayışı bana saçma geliyor. Bu ara yoga ve nefes kampları ilgilimi çekiyor." K2

"Düzenli bir dini bir ritüelim yok, dini hassasiyetim de çok diyemem. İnsanlar birilerini ilahlaştırmadan yaşamalı. Birilerinden değil kendilerinden medet ummalı. Huzur arayışı bireysel olmalı. Namaz, meditasyon, sakinlik, okumak bunların hepsi insanı iyi hissettiren şeyler." K5

6.5. Devlet Politikaları ve Bireysel Sekülerleşme Algısı

Kamusal hayattaki genişlemenin dışında kamu otoritesine yönelik eleştirilerinde giderek arttığı son yıllarda yeni muhafazakâr kesim bireysel tercih ve yorumlarını seküler bir söylem ve eleştiri şeklinde yükseltmektedir.

"Çalıştığım hastanede mescit var. Hasta yoğunluğundan namazımın aksadığı zamanlar olur ama işimi yapmak da bir ibadettir anlayışı içindeyim." K8

"Diyanet kapatılsın, diyebilirim direk. Verilen fetvalar hükümeti destekleyici nitelikte. Bu dönemde diyanet hükümet bazlı ve onaylayıcı. Sigara bugüne kadar mekruh olarak tanımlandı bize. Fakat bu diyanet işleri haram olarak

nitelendirdi. Cumhurbaşkanı sigara seven içen biri olsaydı, muhtemelen sigara mekruh olarak kalacaktı.” K7

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın artan etkisine yönelik bireysel tepkiler, devletin din politikalarının sekülerleşme eğilimleri üzerindeki rolünü tartışmaya açmaktadır.

“Bundan 10 yıl önce camiye daha çok giderdim. Son yıllarda hiç gitmiyorum neredeyse. Anlamını ve amacını yitirdi camiler. Eskiden daha kaliteliydi sohbetler, şimdi gösteriş ve çıkar yeri olmuş. Siyasetin camide işi olamaz.” K9

Dobbelaere’e göre bireysel sekülerleşme, bireylerin inanç, ibadet ve ahlaki değerleri üzerindeki dini otoritenin etkisinin azalmasıyla tanımlanır. Bu durum, dinin tamamen ortadan kalkması değil, kurumsal dinlerin bireysel dindarlık üzerindeki kontrol gücünü yitirmesi anlamına gelir. Bu bağlamda, bazı çalışmalar bu dönüşümü “dini mozaik” veya “seçmece dindarlık” kavramlarıyla açıklarken, din yerine “maneviyat” kavramının tercih edildiği de görülmektedir (Dobbelaere, 2015: 65-66).

“İnsan sorgulayan bir varlık ve haliyle dindar bir insanda artık yaşama karşı hayatı sorguluyor. Kişi bir cemaate bağlı ise bu ülkemizde şöyle oluyor. Bu sorgulamasını yüksek sesle dile getiremiyor. Gruba aidiyetinden ve korkusundan gerçek düşüncelerini paylaşmıyor. Kamudan uzaklaşmaların nedeni bu bence.” K10

Volkan Ertit’in de çalışmalarında vurguladığı sekülerleşen Türkiye’de; dindar nesil yetiştirmek adına açılan okullar, alkollü içkilerin reklamlarının yasaklanması, İmam hatip okullarındaki artış, devlet kanallarındaki dini programların artışı, karma eğitime getirilen eleştiriler, muhafazakâr tatil anlayışı, vb. değişimler ve söylemler dindarlık ve İslamlaşma algısını artıran uygulamalardan bazıları olarak görülmektedir (Ertit, 2019: 268). Ancak Ertit toplumun sekülerleşmeyle doğaüstü alanlardan uzaklaştığını, modernleşme ve kapitalizmin gündelik yaşamı ve algıyı değiştirdiğini ifade etmiştir. İmam hatip mezunu katılımcı K7, imam hatip okullarının artışının bireyleri ve toplumu daha fazla dindar yapmadığını şu sözlerle açıklamıştır.

“İmam hatip okullarının artışı toplumu daha dindar yapmadı. Aksine değer düştü. Herkes imam hatipli olunca din öğretmenlerinin de sayısı arttı. Alakasız insanlar atanabilmek için öğretmen oldu.” K7

“Cemaat okullarına, dini okullara güvenim kalmadığı için (Fetö gerçeği), oğlumu seküler bir okula verdim. Ben bunu tecrübe ettim. Uzun yıllar gülen cemaati içindeydim. (2016 öncesi) Kaymağını yedim. Ama gerçekle yüzleştim. Çocuğumu benden almalarına ve militan yetiştirmelerine izin veremezdim.” K7

Katılımcılar eklektik sekülerleşme bağlamında dini ve modern pratiklerini nasıl entegre ettiklerini verilen yanıtlarla belirginleştirmişlerdir. Eklektik paradigmanın günlük hayata yansımaları, bireylerin ve toplumların dini ve seküler değerleri nasıl harmanladıkları

ve bu süreçlerin yaşamlarını nasıl şekillendirdiği konusunda daha esnek ve kapsamlı bir anlayış sunmaktadır. Muhafazakârlaşma tartışmalarının yükseldiği yerde kavramla ilişkili olarak sekülerleşme tartışmalarının da yükseldiği görülmektedir. Türkiye’de yeni muhafazakâr yaşam örüntülerinin sosyolojisini yapılmasında sekülerleşme teorisi dine ait işlevlerin nasıl dönüşüm yaşadığının anlaşılması noktasında açıklayıcı olabilir.

“Din şekil olarak kamusal alanda görünüyor ama içerik olarak kesinlikle değil. Hırsızlık, rüşvet, kul hakkı en fazla bu dönemde var. Kendisini sevmem ama rahmetli Bülent Ecevit zamanında bunların çok az oluşu, ama dindar görünen hükümette bunların sayısız olması sorguluyor.” K9

“Fıkha mesela, itibar etmiyorum. Erkek egemenin oluşturduğu şeyler. Kur’an dışındaki söylemleri ciddiye almıyorum. Kur’an 1400 yıl önceki insanların anlama kapasitesine göre anlattı. Ben inanmıyorum balçıktan Allah’ın eliyle Âdem’i yarattığına, bunların söyleyiş betimleme şekli olduğunu düşünüyorum. Cariye dönemindeki insanların kafaları alsın diye bizim çocuklara masal anlatmamız gibi bence.” K6

Bireyler, karar alma süreçlerinde dinin etkisini azaltarak daha bireysel ve rasyonel temellere dayalı seçimler yapmaktadır. Günlük yaşamda dini referanslardan uzaklaşma eğilimi artarken, seküler değerler hem bireysel kimlik inşasında hem de toplumsal normların şekillenmesinde belirleyici hale gelmektedir.

6.6. Gelecekte Dini ve Seküler Yaşam Tarzı Üzerine Beklentiler

Günümüzde din ve sekülerlik arasındaki ilişki, toplumsal dönüşüm ve bireysel tercihlerin şekillendirdiği karmaşık bir dinamiği yansıtmaktadır. Gelecekte dini ve seküler yaşam tarzlarının nasıl şekilleneceği hem toplumsal değişimlerin hem de bireysel inanç ve değerler sisteminin evrimine bağlı olarak önemli bir konu haline gelmektedir. Modernleşme, küreselleşme ve bireyselleşme süreçlerinin etkisiyle, dini inançlar ve ritüeller giderek daha fazla kişisel ve bireysel bir deneyim olarak kabul edilmekte, toplumsal alanda ise seküler değerler ve yaşam biçimleri daha fazla öne çıkmaktadır.

“Dini değerler benim için önemli, ancak modern yaşamın gerekliliklerinden de kopmak istemiyorum. Gelecekte dini ve seküler yaşam tarzlarının daha iç içe geçtiği, insanların hem inançlarını yaşayabildiği hem de seküler alanlarda özgür olduğu bir toplum görmek istiyorum.” K8

“Günümüzde dinin toplumsal etkisinin azaldığını gözlemliyorum ve gelecekte bu eğilimin daha da hızlanacağını düşünüyorum. Özellikle gençler arasında dini kurallar yerine seküler değerler ve bilimsel düşüncenin daha fazla benimseneceğini öngörüyorum.” K10

“Dinle ilgili etkilerin ne kadar artıp azalacağı, aslında büyük ölçüde devletin politikalarına bağlı. Son yıllarda Diyanet ve dinle ilgili politikaların arttığını gözlemliyoruz. Ama bir yandan da insanlar arasında sekülerleşme eğilimi

giderek güçleniyor. Bu yüzden gelecekte bir denge oluşacağını düşünüyorum." K9

"Ben hem modern hem de inançlı bir insan olarak yaşamımı sürdürüyorum. Kendi dünyamı kurmak istiyorum, bir şeyi kabul etmek yâda reddetmek yerine, kendi yaşam tarzımı oluşturmak isterim." K4

Bu çerçevede, gelecekte din ve seküler yaşam tarzlarının birbirleriyle nasıl bir etkileşim içinde olacağı, toplumsal yapının ve bireylerin inanç anlayışlarının nasıl bir dönüşüm geçireceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin din politikaları, eğitim sistemindeki değişiklikler ve bireysel özgürlüklerin artan önemi, bu dönüşümde belirleyici faktörler olarak öne çıkmaktadır. Dini pratiklerin kamusal alandaki görünürlüğünün azalması, seküler değerlerin toplumsal yaşamda daha fazla yer edinmesi gibi eğilimler, gelecekteki dini ve seküler yaşam tarzlarının nasıl bir denge oluşturacağı üzerine farklı beklentiler ve senaryolar geliştirmektedir.

Sonuç

Son 20 yıl yani AK Parti iktidarı dönemi Türkiye’de dindar kesimler arasında sekülerleşme eğilimlerinin en yoğun yaşandığı dönem olmuştur. Dinin kamusal ve bireysel yaşam üzerindeki etkisi zayıflarken, dünyevileşme artmış ve kutsalın duyumsanması giderek azalmıştır. Muhafazakâr burjuvazinin yükselişiyle birlikte tatil, eğlence ve tüketim anlayışları sekülerleşmiş, haz ve gösteriş odaklı yaşam pratikleri ön plana çıkmıştır. Bu süreçte bireyler, karar alma mekanizmalarında dinin belirleyiciliğini azaltarak seküler değerleri benimsemekte, dini ritüelleri bireysel tercihler doğrultusunda esnetmekte veya terk etmektedir. Sonuç olarak, dini pratiklerin kamusal alandaki görünürlüğü azalırken, bireyselleşen inanç anlayışı sekülerleşme ile birlikte dönüşmektedir. Ayrıca ekonomik koşulların iyileşmesi, bireylere daha fazla seçme şansı ve yaşam tarzı alternatifi sunarak sekülerleşmeyi destekleyen bir faktör olabilir. Ekonomik özgürlüklerin artması, bireylerin sosyal, kültürel ve dini normlardan daha bağımsız bir şekilde karar almalarını sağlamakta, muhafazakârların sekülerleşmesini hızlandırmaktadır. Bu tür sekülerleşme süreçleri, muhafazakâr bireylerin toplumsal değişimlere ve bireysel tercihlere daha fazla duyarlı hale gelmesini sağlar. Geleneksel muhafazakâr değerler ile modern seküler yaşam tarzları arasında bir etkileşim ve denge kurarak, muhafazakârlar, bu iki alanı birleştiren “seküler melez alanlar” oluşturmuşlardır. Bu alanlar, bireylerin hem muhafazakâr kimliklerini hem de modern dünyanın gereksinimlerine uyum sağlama çabalarını yansıtmaktadır.

Toplumsal değişimlerle birlikte, şehirleşme, küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, muhafazakâr bireylerin eski değerlerden uzaklaşmalarına veya bu değerleri yeni bir biçimde yorumlamalarına neden olmaktadır. Örneğin, eğitim düzeyinin yükselmesi, daha fazla bilgiye erişim ve farklı düşüncelere açıklık, seküler düşüncelerin artmasına neden olmakta, bireylerin geleneksel inançlarını sorgulama ve farklı düşünce sistemlerine yönelmelerini güçlendirmektedir.

Tüketim kültürü aracılığıyla yayılan dini temalar ve sekülerleşme eğilimleri arasındaki karmaşık ilişki sekülerleşmenin sadece bir ideolojik süreç değil, aynı zamanda kültürel bir dönüşüm olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'deki sekülerleşme süreci, eklektik paradigmaya göre dinin ve seküler değerlerin birlikte var olduğu, birbirini etkileyen ve dönüştüren bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Dinin kamusal alandaki etkisinin artması ve sekülerleşme eğilimlerinin güçlenmesi, toplumsal dönüşümün nasıl işlediğini ve bireylerin inanç ve yaşam tarzlarını nasıl yeniden şekillendirdiğini göstermektedir. Gelecekte, dini ve seküler yaşam tarzları arasındaki denge, bireylerin özgürlükleri ve toplumsal değişimlerle şekillenmeye devam edecektir. Bireyler, gelecekte dinin kimlikleri üzerindeki etkisinin nasıl şekilleneceğine dair farklı beklentiler taşıırken, sekülerleşme ve bireysel özgürlüklerin artışı konusunda hem fırsatlar hem de endişeler dile getirilmektedir. Toplumsal dönüşüm süreci, bireylerin dini ve seküler tercihlerinde belirleyici bir rol oynayarak inanç ve yaşam tarzlarının yeniden yorumlanmasına zemin hazırlamaktadır.

Katılımcı Tablosu

Sıra No	Katılımcı (Kod Adı)	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Düzeyi	Meslek
1	K1	Kadın	40	Yüksek Okul	Memur
2	K2	Kadın	25	Üniversite	Makine Müh.
3	K3	Kadın	26	Üniversite	Çalışmıyor
4	K4	Kadın	23	Lise	Kuaför
5	K5	Kadın	25	Lise	Güvenlik Görevlisi
6	K6	Kadın	55	Üniversite	Emekli Dok
7	K7	Kadın	30	Yüksek lisans	Din Kültürü Öğretmeni
8	K8	Erkek	33	Üniversite	Doktor
9	K9	Erkek	39	Üniversite	Serbest Ticaret
10	K10	Erkek	38	Üniversite	Doktor

Kaynakça

- Akçaoğlu, Aksu. 2019. Zarif ve Dinen Makbul: Muhafazakâr Üst-Orta Sınıf Habitusu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akkaş, Hasan H. 2004. Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke. Ankara: Kadim Yayınları.
- Akkır, Ramazan. 2015. Türkiye’de Muhafazakârlık. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları.

- Amman, Tayfun. 2010. Ailenin Açık ve Örtük Sekülerleşmesinin Sosyolojik Analizi. Retrieved from https://isamveri.org/pdfdrg/D207487/2010/2010_AMMANM.pdf
- Aydınalp, Halil. 2018. Din ve Dünyevîleşme: Kuzey Kıbrıs Örneği. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Beneton, Philippe. 2011. Muhafazakârlık. Çev. C. Akalın. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berg, Bruce L. - Lune, Howard. 2019. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Çev. H. Aydın. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Berger, Peter L. 2011. Kutsal Şemsiye: Dinin Sosyolojik Teorisinin Ana Unsurları. Çev. A. Coşkun. 4. Baskı. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bora, Tanıl. 1997. "Muhafazakârlığın Değişimi ve Türk Muhafazakârlığının Bazı Yol İzleri". Toplum ve Bilim. 6(74), 6-30.
- Casanova, José. 1994. Public Religion in the Modern World. Cambridge: Cambridge University Press.
- Naklen aktaran Volkan Ertit. 2019. Sekülerleşme Teorisi. Ankara: Liberte Yayınları.
- Chris, R. Tame. (1977). "The Revolution of Reason: Peter Gay, the Enlightenment, and the Ambiguities of Classical Liberalism". Journal of Libertarian Studies, 1(3), 217-227.
- Creswell, John W. 2013. Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Sage Publications.
- Çiğdem, Ahmet. 1997. "Muhafazakârlık Üzerine". Toplum ve Bilim: Türk Muhafazakârlığı, 74, 39.
- Çiğdem, Ahmet. 2013. Aydınlanma Düşüncesi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Darende, Ömer F. 2019. "Sekülerleşme Tartışmaları". M. A. Kirman - V. Ertit (Edit.), Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar (ss. 49-70). Ankara: Kadim Yayınları.
- Dobbelaere, Karel. 2015. "Sekülerleşmenin Anlamı ve Kapsamı". Çev. M. S. Ünal. M. A. Kirman - İ. Çapcıoğlu (Ed.), Sekülerleşme: Klasik ve Çağdaş Yaklaşımlar (s. 65-66). Ankara: Otto Yayınları.
- Dubiel, Helmut. 2013. Yeni Muhafazakârlık Nedir? Çev. E. Özbek. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erbil, Doğu. 1986. "Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 41(1), 1.
- Ertit, Volkan. 2015. Endişeli Muhafazakârlar Çağı: Dinden Uzaklaşan Türkiye. Ankara: Orient Yayınları.
- Giddens, Antony. 1996. Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics. Cambridge: Polity Press.
- Giordan, Giuseppe. 2016. Handbook of Religion and Society. D. Yamane (Ed.). Springer. Retrieved from file:///C:/Users/Casper/Downloads/83.pdf.
- Heywood, Andrew. 2013. Siyasi İdeolojiler. Çev. A. K. Bayram, Ö. Tüfekçi, H. İnaç, Ş. Akın, B. Kalkan. Ankara: Adres Yayınları.
- Horkheimer, Max - Adorno, Theodor. W. 2014. Aydınlanmanın Diyalektiği. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Husserl, Edmund. 1975. Experience and Judgment. Chicago, IL: Northwestern University Press.
- Kaufman, Sharon. R. 1994. "In-Depth Interview". In J. F. Gubrium - A. Sankar (Eds.), Qualitative Methods in Aging Research (pp. 123-136). Sage Publications.
- Kirman, Mehmet A., - Sarı, Hasan. 2019. "Post-seküler Toplumda Anlam Arayışını ve Tasavvufu Yol Metaforu Üzerinden Okumak". In M. A. Kirman & V. Ertit (Eds.), Sekülerleşme Tartışmaları (pp. 197-218). Kadim Yayıncılık.

- Köse, Ali. 2013. "Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye'de Din ve Modernleşme". Retrieved from <https://www.hazardernegi.org/wp-content/uploads/2013/01/sekulerlesme-teorileri-baglamnda%20trkiyede%20din-ve-modernlesme.pdf>
- Mollaer, Fırat. 2009. Muhafazakârlığın İki Yüzü. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Nisbet, Robert. 1952. "Conservatism and Sociology". American Journal of Sociology, 58(2), 167-175.
- Nisbet, Robert. 1966. The Sociological Tradition. New York: Basic Books, Inc., Publishers.
- Nisbet, Robert. - Bottomore, Tom B. 2014. Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Ostwalt, Conrad. 2003. Secular Steeples: Popular Culture and the Religious Imagination. Trinity Press International.
- Öğün, Süleyman S. 2011. "Lümpen Muhafazakârlık Üzerine". Doğu Batı Dergisi, 58, 11-24.
- Özipek, Bekir B. 2000. Muhafazakâr Düşünce Geleneğinde Akıl, Toplum ve Siyaset (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Özipek, Bekir B. 2004. Muhafazakârlık: Akıl, Toplum, Siyaset. Ankara: Liberte Yayınları.
- Sartori, Giovanni. 1993. Demokrasi Teorisine Geri Dönüş. Çev. T. Karamustafaoğlu - M. Turhan. Ankara: Yetkin Basımevi.
- Taylor, Charles. 2007. Seküler Çağ. Çev. D. Körpe. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Vural, Mehmet. 2003. Siyaset Felsefesi Açısından Muhafazakârlık. Ankara: Elis Yayınları.
- World Heritage Encyclopedia. Saeculum. World Heritage Encyclopedia. <http://www.worldheritage.org/article/WHEBN0000094620/Saeculum>
- Yılmaz, Aytekin. 2003. Çağdaş Siyasal Akımlar: Modern Demokraside Yeni Arayışlar. Ankara: Vadi Yayınları.

